

Summary. The article deals with functions of verbal word-combinations with the meaning of pre-time on the material of the Western Podillia dialects in the village of Pochapyntsi, Chemerivtsi district, Khmelnytsky region. We distinguished their semantic types and parallel grammatical models were formulated.

Key words: temporal word combinations, dialects of the Western Podillia, syntax unit, grammatical model, pretime.

УДК 811.1612'373+340.113

Р.І. Монастирська

СИСТЕМНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ УЧАСНИКІВ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН

Досліджено компоненти значень термінів на позначення понять особи в цивільному законодавстві, встановлено еквіполентні й привативні словесні опозиції в межах СГ 'учасники майнових правовідносин', виявлено синонімічні кореляції.

Ключові слова: юридичний термін, семантична група, семантична підгрупа, словесна опозиція.

Суть проблеми. Системність є однією з найважливіших умов існування терміна. Установлення особливостей змістової структурної організації, опозитивних відношень (включення, пересічення, тотожності) між компонентами [1; 3; 5] в межах семантичної групи (далі СГ) дає змогу докладного пізнання мови й виконує важливу роль у з'ясуванні засад семантичного розвитку терміносистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Юридична термінологія й тексти законодавчих актів України були предметом ґрунтовних досліджень у працях М.Б. Вербенець, І.М. Гумовської, В.Г. Рогожі, Г.А. Сергеевої, Б.Р. Стецюка, С.А. Толстої та ін. Особливості семантичної структури юридичних термінів української та англійської мов з'ясувала А.М. Ляшук. Разом з тим, для правової галузі подібних наукових розвідок є порівняно мало. Тому дослідження системної організації юридичних термінів у межах СГ, встановлення тотожностей і відмінностей у їхній семантиці набуває актуальності.

Мета статті. Об'єктом наукової розвідки послуговували терміни на позначення учасників майнових правовідносин чинного Цивільного кодексу України (далі ЦК). На обраному матеріалі передбачено розв'язання таких завдань: 1) встановити змістову структуру термінів; 2) з'ясувати характер їхніх системних відношень.

СГ термінів на позначення учасників майнових правовідносин передбачає залучення одиниць семантичних підгруп (далі СПГ) 'фізична особа' та 'юридична особа'. Одиниця *фізична особа* референціє поняття людини як учасника цивільних правовідносин, *юридична особа* – організації, створеної шляхом об'єднання осіб та/або майна й зареєстрована у встановленому законом порядку.

У семантиці одиниць СПГ 'фізична особа' виокремлюємо терміни на позначення понять особи в праві інтелектуальної власності та спадковому праві. Спільні ядерні семи 'фізичний', 'особа' й диференційні семи 'право', 'інтелектуальний', 'власність' продукують еквіполентну опозицію термінів *автор komponування інтегральної схеми* ÷ *автор промислового зразка* ÷ *винахідник*. Диференційні семи 'компонування', 'цілісний', 'схема', 'корисний', 'модель', 'промисловий', 'зразок' звужують семантичний зміст ядерної одиниці, формуючи внутрішню ієрархічну структуру СПГ. Спільна диференційна сема 'винахід' позначає результат інтелектуальної і творчої діяльності людини та є семантично близькою до терміна *винахідник*. У СУМ одиниця *винахід* тлумачиться як «те, що винайдене, зовсім нове, невідоме до цього» (СУМ, I, с. 439). Периферійні одиниці *галузь*, *діяльність* характеризують взаємоперетин вищевказаних термінів і маніфестують певну ділянку виробництва, науки і т. ін. (СУМ, II, с. 21).

Терміни на позначення понять фізичної особи у спадковому праві об'єднано в еквіполентні опозиції: *спадкодавець* ÷ *спадкоємець* ÷ *виконавець заповіту* ÷ *підпризначений спадкоємець*. Сема 'право' в поєднанні з периферійною 'річ' є спільними для зазначених термінів і передають ситуацію дотримання юридичних норм щодо об'єкта спадкування. У восьмикомпонентній семемі на позначення особи, що «одержала спадщину або має право на її одержання» (СУМ, IX,

с. 482) і маніфестується терміном *спадкоємець*, виділяємо семи 'фізичний', 'особа', 'мати', 'право', 'річ', 'припинення', 'життєдіяльність', 'власник'. У ЦК *спадкоємцями за заповітом і за законом* можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини (ст. 1222 ЦК) (ЦК, с. 358). Терміни *спадкодавець* ÷ *спадкоємець* за допомогою диференційних сем 'давати' – 'отримати' утворюють відношення антонімічності. Одиниця *давати* у сполученні з іменником *розпорядження* означає *робити наказ, веління в усній чи письмовій формі* й об'єднана відношеннями протилежності зі словосполученням *виконувати розпорядження* в значенні *здійснювати, реалізувати наказ* (СУМ, I, с. 411). Периферійна сема 'власник' входить до внутрішньої організації термінів *спадкоємець* і *виконавець заповіту* й зафіксована в СУМ як «*господар якихось речей, майна і т. ін. на правах приватного або суспільного володіння*» (СУМ, I, с. 703). Гіперо-гіпонімічним зв'язком у привативну опозицію об'єднано співгіпоніми *власник* і *господар* з гіперонімом *особа*.

Отже, досліджені терміни на позначення фізичної особи – учасника цивільних правовідносин об'єднані системними зв'язками, серед яких переважає еквіполентна опозиція. Для внутрішньої організації термінів на позначення понять осіб у відносинах спадкування характерні спільні ядерні семи 'фізичний', 'особа' та периферійні – 'припинення', 'життєдіяльність'. Визначальними для термінів на позначення понять осіб у праві інтелектуальної власності є ядерні семи 'фізичний', 'особа' і диференційні семи 'право', 'інтелектуальний', 'власність' 'винахід', 'схема', 'модель', 'зразок'. Термінам властива семантична наповненість вісьма-, десятима- й дванадцятьма семами.

СПГ 'юридична особа' об'єднує терміни на позначення понять господарського товариства, об'єднання громадян, учасника зобов'язального процесу. Спільною центральною одиницею аналізованих термінів є *юридична особа*, що у ЦК – «*організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку*» (ст. 83 ЦК) (ЦК, с. 29).

Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність, створюються як *господарські* й це підтверджується спільними ядерними семами 'господарський', 'підприємство', що сприяє утворенню еквіполентних опозицій одиниць *акціонерне товариство* ÷ *командитне товариство повне товариство* ÷ *товариство з обмеженою відповідальністю*, пов'язаних відношеннями контрастної дистрибуції. Спільні диференційні семи 'здійснювати', 'виробничий', 'діяльність' входять до сфери перетину термінів *повне товариство*, *командитне товариство*, *залежне господарське товариство*. Поняття купівлі-продажу товарів референціюють семантично близькі диференційні семи 'торговельний' і 'торговий'. Одиниця *діяльність* належить до сфери перетину значень указаних раніше термінів і терміна *товариство з обмеженою відповідальністю*, виявляє семантичну близькість із одиницею *здійснювати*, тобто *запроваджувати, втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним* (ВТСУМ, с. 463). Периферійні семи 'спільно', 'відповідати', 'зобов'язання' об'єднують терміни *повне товариство* й *командитне товариство*. Спільну семантику мають одиниці *відповідати* й *відповідальність*. Вони розрізняються граматичною семою і тлумачаться як *покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну роботу, чийсь дії, вчинки, слова* (СУМ, I, с. 620). Диференційна сема 'капітал' значень термінів *акціонерне товариство* й *товариство з обмеженою відповідальністю* виступає периферійною в терміноодиниці *залежне господарське підприємство*, репрезентуючи поняття сукупності коштів (майно, гроші, нерухомість), що приносять прибуток (ВТСУМ, с. 529).

Терміни на позначення понять юридичних осіб – об'єднань громадян маніфестують права на свободу об'єднання громадян і задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних інтересів, закріплених Конституцією України. Спільні семи 'об'єднання', 'особа' утворюють еквіполентні опозиції терміноодиниць *політична партія* ÷ *громадська організація* ÷ *виробничий кооператив*, одиниця *підтримка* маніфестує семантику виступу на *захист* або на боці кого-, чого-небудь і є семантично близькою з одиницею *захист*, що тлумачиться як «дія за значенням заступництво, охорона, підтримка» (СУМ, III, с. 379). У синонімічні відношення вступають одиниці *спільний* ÷ *загальний*, позначаючи поняття *такий, в якому беруть участь усі присутні* (СУМ, III, с. 528). Опозицію привативного характеру продукують одиниці *громадянин* ÷ *держава*, де *держава* виступає гіпонімом. Утворенню еквіполентної опозиції термінів загальною юридичного змісту *закон* ÷ *право* в значенні *системи загальнообов'язкових правил поведінки* (СУМ, III, с. 154) сприяє спільна ядерна сема 'правило'. Семи 'законний', 'закон', розрізняючись граматичною семою, є семантично близькими.

Семи 'юридичний', 'особа' продукують еквіполентні опозиції термінів *підрядник* ÷ *генеральний підрядник* ÷ *замовник* ÷ *страховик*, що референціюють поняття суб'єктів – учасників зобов'язального процесу й утворюють гіперо-гіпонімічні відношення з гіперонімом *юридична особа*: *юридична особа* ÷ *підрядник*, *юридична особа* ÷ *генеральний підрядник*, *юридична особа* ÷ *замовник*, *юридична особа* ÷ *страховик*. Сема 'зобов'язувати' маніфестує поняття *покла-*

дення на когось якихось обов'язків, примушення когось виконувати що-небудь (СУМ, III, с. 675) і виступає спільною диференційною одиницею термінів *підрядник, генеральний підрядник, страховик*. Зазначена сема близька за значенням з одиницею *зобов'язання*, яка позначає поняття правовідносин, що відображають динаміку цивільних прав і обов'язків сторін. Одиниці *зобов'язати* й *доручати* перебувають у семантичній близькості завдяки спільним семам 'покласти', 'виконання'. Диференційна сема 'доручати' терміна *замовник* референціє семантику правомочності однієї зі сторін зобов'язання і входить периферійною семою в значення терміна *підрядник*. Зміст зобов'язання іншої сторони щодо виконання взятих на себе обов'язків підтверджується диференційною семою 'виконати', яка семантично близька з одиницею *виконання* і має значення «здійснювати що-небудь, реалізувати завдання, наказ, задум і т. ін., проводити в життя» (СУМ, I, с. 411). Можна стверджувати про встановлення відношень протилежності одиниць на позначення сторін-учасників зобов'язального процесу: *замовник ÷ генеральний підрядник, замовник ÷ підрядник*.

Відтак, досліджені терміни на позначення найменувань юридичної особи, створеної та зареєстрованої у встановленому законом порядку, утворюють СПГ із тринадцяти одиниць, об'єднаних еквіполентними зв'язками. Істотною особливістю є наявність спільних ядерних сем 'юридичний', 'особа', що виступають семантичною основою підгрупи. Синонімія елементів представлена ідеографічними синонімами *спільний / загальний*. Одиниці диференціюються за частинами мови: *виробництво ÷ виробничий, діяльність ÷ здійснювати, відповідальність ÷ відповідати, закон ÷ законний, користування ÷ користуватися*.

Загалом, здійснений системний аналіз термінів СГ 'учасники майнових правовідносин' показав певні закономірності:

- основною парадигматичною особливістю СГ, що репрезентована 19 терміноодиницями, є наявність спільних ядерних компонентів, що продукують еквіполентні опозиції;
- ієрархічний характер у межах СГ забезпечено привативними опозиціями;
- на основі спільних видових ознак у межах СГ виділено терміни на позначення понять особи в праві інтелектуальної власності та спадковому праві; господарського товариства, об'єднання громадян, учасника зобов'язального процесу;
- кількість сем для встановлення парадигматичних зв'язків СГ становить 184 одиниці;
- синонімія елементів СГ представлена ідеографічними синонімами, мовними дублетами;
- одиницям притаманна диференціація за частинами мови.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі системної організації термінів цивільного законодавства, встановленню парадигматичних особливостей у межах угруповань, що може послугувати основою впорядкування й стандартизації, а також опису цілісної юридичної терміносистеми.

Список використаних джерел

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Высшая школа, 1986. – 295 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка : [учебн. пособие для филол. фак. ун-тов] / Э. В. Кузнецова. – М. : Высш. школа, 1982 – 152 с.
4. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства / [ред. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
5. Ярун Г. М. Кореляції форми та змісту у розвитку української прислівникової системи / Г. М. Ярун. – К. : Наукова думка, 1993. – 111 с.
6. Цивільний кодекс України : за станом на 12 трав. 2008 р. / М-во юстиції України. – Офіц. вид. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2008. – 480 с.

Summary. The structure of functional and terminological units that denote the concepts of person – participant of property relations is investigated; the equipollent and privative verbal oppositions within the semantic group 'person of property relations' is envisaged; semantic correlations were found.

Key words: juridical term, semantic group, semantic subgroup, verbal opposition.